

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Mathilda Tarandi

Phytometra viridaria in lucem

*Rättsutvecklingen gällande prostitution från lösdrivarlagen
1885 till sexköpslagen 1999*

LAGF03 Rättsvetenskaplig uppsats

Uppsats på juristprogrammet
15 högskolepoäng

Handledare: Elsa Trolle Önnerfors

Termin: VT 2014

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	2
FÖRORD	3
FÖRKORTNINGAR	4
1 INLEDNING	5
1.1 Bakgrund	5
1.2 Syfte	5
1.3 Frågeställning och avgränsning	5
1.4 Teori och metod	7
1.5 Material	8
1.6 Forskningsläge	8
1.7 Disposition	9
2 AVHANDLING	10
2.1 Lösdrivarlagen	10
2.1.1 Före lösdrivarlagen	10
2.1.2 1885 års lag angående lösdrifvares behandling	11
2.1.3 Prostitutionsreglementeringen	12
2.1.4 Försök till delreformer	13
2.1.5 1948 års utredning	14
2.2 1964 års lag om samhällsfarlig asocialitet	16
2.3 1998 års lag om förbud mot köp av sexuella tjänster	18
2.3.1 Sexualliberalism och samhällsklimatet 1960-1970	18
2.3.2 1976 års sexualbrottsutredning	19
2.3.3 Geijeraffären	20
2.3.4 1977 års prostitutionsutredning	21
2.3.5 1993 års prostitutionsutredning	23
2.3.6 1998 års proposition Kvinnofrid	26
3 ANALYS OCH SLUTSATSER	28
3.1 Analys	28
3.2 Sammanfattande slutsatser	31

BILAGA A

33

KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING

34

Summary

The Swedish sexköpslag from 1998 criminalizes the act of buying sex. Its coming into force was a unique inverse as it entailed a switch of perspectives. The seller has been the subject of regulatory throughout the history in Sweden. Although the idea of the buyer as the main problem can be traced as a divergent opinion already in a preparatory work from 1910, it took almost 90 years for the Swedish legislators to recognize the vital impact of the sex buyer for the phenomenon's continued existence.

Historically seen, the Swedish legislators have regulated and categorized the prostitutes as divergent in different ways throughout the years, for example as antisocial persons and lunatics.

The essay has its starting point in the Swedish lösdrivarlag (*Vagabond law*) from 1885 and follows its trace to the year of 1998 and the entry into force of the sexköpslag. The purpose is to account for how the Swedish legislators have observed the prostitute throughout the years. Besides the lösdrivarlag, regulations within criminal law existed, for example the crime of wounding of discipline and morality, a regulation that could be used to captivate prostitutes who behaved particularly improperly in public. The earlier regulations fell within the administrative law area but since the sexköpslag the regulation falls within criminal law.

Feminism raised of importance in the 1970's and has been ever since. In 1977 a commission was appointed which came to have a huge impact on the law from 1998. The growing international context was also of relevance for the wording of the law. The Swedish State has always expressed a need of controlling the prostitutes because of her threatening of the public order. On the other hand, the legislators in history have in some way confessed the sexuality of men and the eternal need of the prostitutes. Today, the Swedish State does no longer control the prostitute. The buyer is subject to control.

Sammanfattning

När 1998 års sexköpslag lanserades innebar den en helomvändning för den svenska synen på prostitution. Tankarna hade emellertid legat och grott och i lagförarbeten kan de härledas tillbaka till en kritisk kommentar i samband med prostitutionsreglementets behandling år 1910. Det tog närmare 90 år för maktens penna att uppmärksamma köparens betydelse för fenomenets existens. Dessförinnan har lagstiftaren kategoriserat och reglerat den enskilda prostituerade som sinnessjuk, avvikande och asocial.

Uppsatsen ämnar åskådliggöra hur den prostituerade kvinnan har behandlats med utgångspunkt i lösdrivarlagen och slutstation där de nya tankarna tar vid år 1998 i lagstiftningsform. Arbetet söker redogöra för när denna förändring började ta form och varför. Straffrättsliga sidoregleringar för att hantera störande prostituerade och kopplare har existerat parallellt och vissa nedslag kring detta görs, även om det är tråden från lösdrivarlagen till sexköpslagen som uppsatsen följer. En annan resa som regleringen av prostituerade företagit under denna tidsperiod är resan från reglering i lag av politirättslig art till straffrättslig sådan.

De feministiska vindarna blåste starka från 1970-talet och framåt. I den andan företogs en mycket viktig utredning år 1977 vilken kom att få stor betydelse för synen på köpare och säljare i sexhandeln. Även det växande internationella sammanhanget torde ha spelat stor roll för utformningen av sexköpslagen. Avslutningsvis kan konstateras att staten i alla tider haft behov av att kontrollera den prostituerade på grund av den synderska hon ansetts vara. Å andra sidan har den historiske lagstiftaren i någon mån erkänt mannens pockande drift och den prostituerades eviga betydelse för mannens påstådda översexuella behov. Staten kontrollerar inte längre de prostituerade genom olika reglementen. Idag kontrollerar staten köparen.

Förord

Phytometra viridaria, latin för jungfrulinfly av gruppen nattfjärilar. Under slutet av 1800-talet var nattfjäril en förekommande benämning för prostituerade, varelser i mörkret. Längre har den prostituerade betraktats som asocial, pyskiskt störd och störande för samhällsordningen. På senare år har rättsutvecklingen gjort en helomvändning, en omvändning som uppsatsen ämnar belysa. En skildring av hur nattfjärilen trädde in i ljuset, *in lucem*.

Jag vill med denna bild hedra och tacka dess namne Elsa Trolle Önnerfors, tillika min handledare, en enastående jurist och människa. Jag vill tacka

Jeanette Åkerberg för det ousärliga systerskapet under uppsatsens slutsträcka och för hennes klokskap som varit till god nytta för resultatet. Slutligen vill jag tacka min sambo Johan Hedén Hultgren för genomläsning och min älskade mor Eva Schough Tarandi, den starkaste kvinnan jag vet, min vandrande encyklopedi, för att hon inte lät mig skicka in en uppsats innehållande poetiska excesser (förord ej inkluderat).

Bild 1: *Stockholms nattfjärilar:*
pikanta skildringar från gata och boudoir:
Vackra Elsa

Lund, den 22 maj 2014

Mathilda Tarandi

Förkortningar

Asocialitetslagen	Lag (1964:450) om åtgärder vid samhällsfarlig asocialitet
BrB	Brottsbalk (1962:700)
Ds	Departementsserien
JK	Justitiekanslern
JO	Justitieombudsmannen
JÄMO	Jämställdhetsombudsmannen
Lösdrivarlagen	Lag (1885:27) angående lösdrifvares behandling
Prop.	Proposition
ROKS	Riksorganisationen för kvinnojourer och tjejjourer i Sverige
Sexköpslagen	Lag (1998:408) om förbud mot köp av sexuella tjänster
SOU	Statens offentliga utredningar
Strafflagen	Strafflag (1864:11)

1 Inledning

1.1 Bakgrund

När sexköpslagen trädde i kraft år 1999 var den unik, både i världen och i Sverige. Brytningen med traditionen innebar att lagen väckte stor uppmärksamhet. För att förstå dess bakgrund och den tidigare behandlingen av prostituerade är lagstiftningen före dess tillkomst intressant att studera. Då prostituerade tillhör en utsatt grupp i samhället och prostitutionsfrågan har en närhet till det sexualiserade våldet och kvinnofrågan är det ständigt aktuellt att problematisera människosynen i lagstiftningen.

1.2 Syfte

Denna rättsvetenskapliga uppsats ämnar redogöra för utvecklingen av regleringen kring prostitution i Sverige. Uppsatsen åskådliggör lagarnas syfte under perioden 1885-1999, från lösdrivarlagens till sexköpslagens ikraftträdande, och belyser lagstiftarens syn på den prostituerade.

1.3 Frågeställning och avgränsning

Inom ramen för syftet söker framställningen besvara frågorna:

- När skiftade synen på vem som är den samhällsfarlige, köparen eller säljaren?
- Vad var det som orsakade förändringen?

Skiftet vad gäller synen på den prostituerade är ytterst relevant då detta innebar en radikal brytpunkt i svensk lagstiftning. Eftersom rätten inte är en isolerad företeelse är det viktigt att placera lagändringen i en samhällelig kontext för att erhålla förståelse för dess tillkomst. Då den märkbara

lagändringen skedde under 1990-talet ligger större fokus på sexköpslagens upptakt, dess förarbeten och det samhälleliga samt politiska läget under denna era. Eftersom rättshistoriens kanske viktigaste funktioner är dels att lära oss av vad som tidigare har hänt, dels att förklara gällande rätt, presenteras även regleringar innan förändring kunde anas. Kunskapen om vår historia är förgänglig och helt beroende av om mänskligheten förvaltar den med rättvisa eller ej. Mänskligheten har en tendens att låta historiens lärdomar falla i glömska. Med dagens skepsis till straffansvar för köparen i åtanke vill framställningen presentera hur det faktiskt har sett ut i alla år när sexköp inte var kriminaliserat. Givetvis är det sedan upp till varje enskild läsare att bilda sig en uppfattning om forna regleringars höjd.

Omfattningen är begränsad till vuxen heterosexuell prostitution med kvinnor som säljare och män som köpare, dels på grund av prostitutionsformens dominans¹, dels för att möjliggöra problematisering av olika tiders syn på den prostituerade kvinnan. Arbetet gör inga anspråk på att vara heltäckande och ytterligare avgränsning görs i det att enbart svenska förhållanden behandlas. Detta eftersom uppsatsen inte ämnar redogöra för trafficking och andra till prostitutionen relaterade internationella problem.

Parallellt med lösdriveri- och asocialitetslagstiftningen har andra regleringar som berör prostituerade existerat, bland annat fattigvård och tvångssterilisering. Dessutom har lagstiftningen kring barnprostitution sett annorlunda ut. Dessa lagar ligger emellertid utom ramen för framställningen. Vidare behandlas den straffrättsliga regleringen kring prostitutionens yttre verkningar, bland annat koppleri, enbart i viss mån.

¹ Heterosexuell prostitution med män som köpare och kvinnor som säljare utgör den dominerande formen för sexköp, se SOU 1995:15, s. 83.

1.4 Teori och metod

Metoden är sedvanlig juridisk metod där rättskällevärdet används för att tolka rätten.² Praxis har inte varit nödvändig i arbetet då rättskällan redogör för fakta bortom uppsatsens syfte. Med förarbeten som verktyg lyfts lagstiftningens syfte fram och förstås i förhållande till synen på den prostituerade. Då uppsatsen är av rätthistorisk karaktär granskas materialet ur ett *rättsutvecklingsperspektiv* för att åskådliggöra förändringen över tid. Tre perspektiv, vilka presenterats av Margaretha Järvinen, professor vid Sociologiska institutionen vid Köpenhamns universitet, har varit användbara i min analys. Järvinen verkar på området sociala problem och har givit ut flertalet verk som berör bland annat prostitution, hemlöshet och missbruk. Det *funktionalistiska perspektivet* rättfärdigar prostitutionen som ett nödvändigt samhällsfenomen främst på grund av dess eviga existens och mannens översexuella behov. Perspektivet har vunnit stort gehör genom historien och problemet anses inte vara prostitutionen i sig utan de ordningsstörande drag och andra samhällsfarliga yttringar som prostitutionen för med sig. Det *feministiska perspektivet* kan ses som en reaktion på det funktionalistiska perspektivet. Kvinnans underordnade ställning är ett resultat av det förtryck och den kontroll som män utövar genom våld, både sexualiserat och vanligt, och kvinnoförakt. Prostitutionens tunga historiska förankring kan inte på något vis berättiga dess existens och det är av största vikt att synen på kvinnokroppen som en handelsvara motarbetas. Slutligen har det *sociala interaktionsperspektivet* varit användbart tack vare dess fokus på interaktionen mellan de myndigheter som kontrollerat prostitutionens objekt, huvudsakligen de prostituerade, samt definitionsprocessen som utförts när myndigheterna klassificerat de prostituerade som moraliskt undermåliga.³

² Kleinman (2013), s. 21–43.

³ Järvinen (1990), s. 10–52.

1.5 Material

Källorna består främst av riksdagstryck, huvudsakligen i form av statliga utredningar företagna i anslutning till lagförslag och propositioner, eftersom utredningarna representerar maktens syn på den prostituerade. Vissa nedslag görs i utredningar vilka inte resulterade i förändringar på området, dels för att de belyser tidsandan, dels för att de redogör för upptakten till efterföljande revideringar. Angående litteratur har olika facklitterära verk varit användbara för att belysa politik och samtid, bland annat Stig Hadenius utgåva om svensk politik under 1900-talet.⁴ Hanna Olssons artikel *Från manlig rättighet till lagbrott: Prostitutionsfrågan i Sverige under 30 år*⁵ har varit till god användning. För förståelse för Geijeraffärens betydelse i prostitutionsdebatten har journalisterna Rauscher, Elmquist och Mattsons nya version av *Bordellhärvan*⁶ varit användbar, ett verk som bedöms ha tyngd och rekommenderas för den som önskar fördjupa sig i den politiska korruptionen 1976.

1.6 Forskningsläge

Forskningen kring prostitutionens historia är riklig inom flera discipliner, därav nämns ett axplock. Yvonne Svanström och Margaretha Järvinen är av intresse. Elsa Trolle Önnerfors, postdoktor vid Juridiska institutionen, Lunds universitet, har redogjort för lösdrivarlagstiftningens utveckling fram till folkhemmets storhetstid i Sverige.⁷ Även historikern Tomas Söderblom har behandlat prostitution i folkhemmet.⁸ Idéhistorikern Susanne Dodillet har jämfört den svenska prostitutionspolitiken med den tyska. Yvonne Hirdman, professor i historia, har analyserat prostitution ur ett genusperspektiv. Petra Östergren, doktorand vid Sociologiska institutionen vid Lunds universitet

⁴ Hadenius (2002).

⁵ Olsson (2006).

⁶ Rauscher, Elmquist och Mattsson (2012).

⁷ Trolle Önnerfors (2001).

⁸ Söderblom (1992).

bedriver forskning kring sexköpslagen ur ett socialantropologiskt perspektiv.⁹ Vidare finns forskning om prostituerade i de statliga utredningarna vilka behandlas i framställningen.

1.7 Disposition

Arbetet presenteras i kronologisk ordning. Den historiska bakgrunden före 1885 berör lösdrivare i allmänhet för att sätta in läsaren i sammanhanget och redogör i mycket strikt begränsning för lagstiftningen på området innan lösdrivarlagens uppkomst. Därefter presenteras nedslag i lösdrivarlagens innebörd för de prostituerade. De följande decennierna gjordes flertalet försök till reformer och vissa av dessa tas upp i korthet. Fokus ligger emellertid på 1900-talets andra hälft och därför görs en djupare redogörelse för 1948 års utredning i ärendet. Vidare följer bakgrunden till 1964 års lag om åtgärder vid samhällsfarlig asocialitet för att sedermera landa i upptakten till 1998 års sexköpslag, med start i den sexuella frigörelsen. Avslutningsvis presenteras analys och slutsatser.

⁹ Östergren (2014).

2 Avhandling

2.1 Lösdrivarlagen

2.1.1 Före lösdrivarlagen

År 1303 utfärdades under Birger Magnussons styre en stadga vilken ålade kringstrykande att skaffa sig tjänst. Om dessa utblottade misslyckades med att finna en sysselsättning riskerade de bland annat öronens avskärande. Problematiken kring lösdriveriet¹⁰ minskade inte under kommande århundranden. Svält, sjukdomar och krig ökade lösdrivarpopulationen. De sågs som ett hot mot ordningen och särskilt mot de bofastas egendom. Lösdrivarna utsattes för tvångsåtgärder som bestod i arbete på exempelvis fångelser och tukthus.¹¹

Under 1800-talet gjorde industrialiseringen och urbaniseringen intåg i ett Sverige som fortfarande präglades av jordbruk på glesbygden. En stundande befolkningsökning resulterade i urbanisering och ekonomiska svårigheter för de stora massorna. Försvarslöshetslagstiftningens¹² fundament var ett samhälle där fattiga och arbetslösa ansågs vara parasiter längst ned i ståndsordningen, en ordning som under denna tid började vackla.¹³

Kyrkans bild av kvinnan som underordnad mannen dominerade och familjen var samhällets viktigaste enhet. Detta kom i uttryck i Hustavlan vari angavs att hustrur skulle underordna sig sina män.¹⁴ Ogifta kvinnor utgjorde ett hot mot sedligheten och familjeordningen. I 1734 års lag var koppleri förbjudet, likaså skörlevnaden som försiggick i kopplarnas hus.¹⁵

¹⁰ Definition av lösdrivare, se Bilaga 1.

¹¹ SOU 1949:4, s. 36.

¹² Regleringar kring laga försvar möjliggjorde ingripanden mot personer utan laga tjänst. De försvarslösa placerades i allmännyttigt arbete, ett ingripande som inte innebar frihetsberövande i egentlig mening, se SOU 1949:4, s. 37–39.

¹³ SOU 1949:4, s. 43.

¹⁴ Luther (2008), s. 31.

¹⁵ Ds 1980:9, s. 83.

Parallellt med regleringen av tvångsåtgärder mot kringstrykande existerade regleringarna kring laga försvar. Under 1800-talet kom dock dessa två typer av regleringar att smälta samman, då även rent arbetslösa genom försvarslöshetslagstiftningen placerades i de för lösdrivare ämnade korrektionsinrättningarna. Redan under tidigt 1800-tal började gemensamma förordningar för lösdrivare och arbetslösa utfärdas. En orsak anses vara de under tidigt 1800-tal dominerande tankarna om fattigdom och arbetslöshet som ett samhällsont. Även mer humana ideologier som poängterade vikten av att skapa arbetstillfällen och starkt ifrågasatte användningen av tvångsmedel mot dessa arma medborgare existerade.¹⁶

Försvarslöshetsregleringarnas inaktuella karaktär var ett faktum i ljuset av den framväxande liberalismen och den nyinrättade näringsfriheten.¹⁷ 1864 ersatte strafflagen, där bland annat koppleri och sårande av tukt och sedlighet fanns upptagna, tidigare lydelse. Utomäktenskapligt sex blev acceptabelt under industrialiseringen men mannens sexuella behov var i framkant och kvinnans egen sexualitet var fortfarande osynliggjord. De kvinnor som kommenderades tvångsarbete enligt försvarslöshetslagarna bestod nästan enbart av prostituerade. Prostitution var inte förbjudet.¹⁸

2.1.2 1885 års lag angående lösdrivares behandling

I ett kommittébetänkande från 1882 nämndes vikten av att kunna ingripa mot de prostituerade som störde den allmänna sedlighetskänslan men ändå inte kunde nås med hjälp av strafflagen.¹⁹ Den 1 oktober 1885 ersatte lösdrivarlagen tidigare lydelse på området. De helyrkesprostituerade som var över 15 år²⁰ träffades främst av regleringen i 1 § andra stycket.²¹ Dessa

¹⁶ SOU 1949:4, s. 38–39.

¹⁷ SOU 1949:4, s. 43.

¹⁸ Ds S 1980:9, s. 85–90; SOU 1949:4 s. 44.

¹⁹ Lösdrifverikommittén (1882), s. 34.

²⁰ Åldersgränsen höjdes till 18 år genom 1924 års barnavårdslag och till 21 år 1934, se SOU 1949:4, s. 49.

kvinnor hotade sedligheten, sålde sina kroppar stationärt och försörjde sig således inte på ett ärligt vis.²² Lösdrivarlagen var en politirättslig lag²³ och gav polisen rätt att anhålla lösdrivare. Efter anhållan kunde lösdrivaren tilldelas en offentlig varning. Även enskilda varningar som inte hade någon juridisk verkan förekom. Enskilda varningar började tillämpas mot prostituerade som överträdde prostitutionsreglementet, se avsnitt 2.1.3. En muntlig varning utdelades av polisen. Därvid skonades de från tillämpningen av lösdrivarlagen under förutsättning att de rättade sig efter de särskilda prostitutionsbestämmelserna.²⁴

Syftet med lösdrivarlagen var att upprätthålla säkerhet, skydda allmän ordning och avvärja sedlighetsstörande hot som lösdrivarlevernet gav upphov till. Vägen till brottets bana för lösdrivarna ansågs inte lång.²⁵ Det rörde sig inte om att söka förebygga brott på sikt eller arbetsuppfostra lösdrivaren. Syftet var brottspreventivt i negativ mening och tvångsarbete verkade inte som straff, utan mer som en säkerhetsåtgärd av politirättslig karaktär. Efter lagens ikraftträdande menade vissa dock att den åsyftade att framtvunga skyldighet till självförsörjning medan andra ansåg att den utgjorde ett tvångsmedel mot människor som utnyttjade socialhjälp.²⁶

2.1.3 Prostitutionsreglementeringen

Under 1800-talet tampades samhället med sanitära olägenheter. Könssjukdomar spred sig och staten instiftade reglementeringen för att få bukt med problemen. År 1847 utfärdades den första reglementeringsbestämmelsen som stadgade att prostituerade skulle underkastas kontroller för veneriska smittor. 1859 inrättades besiktningsbyrån och ett prostitutionsreglemente utfärdades. De kvinnor

²¹ För lagtext, se Bilaga 1.

²² Ds S 1980:9, s. 88.

²³ Politirätten utgör en del av förvaltningsrätten och består av regleringar och tvångsåtgärder för att upprätthålla allmän ordning.

²⁴ SOU 1949:4, s. 50.

²⁵ Lösdrifverikommittén (1882), s. 31.

²⁶ SOU 1949:4, s. 56–58.

som inte följde reglementet och underkastade sig registrering och kontroller blev föremål för tvångsarbete enligt lösdrivarlagen. Motståndare till reglementeringen menade att den statliga kontrollen utgjorde ett offentligt erkännande av prostitutionen som ett nödvändigt ont. Reglementeringen upphävdes 1919.²⁷

2.1.4 Försök till delreformer

Tiden efter reglementeringens upphävande bjöd på världskrig, rasbiologi och folkhemspolitik. De prostituerade tillhörde det undermåliga samhällsskikt som hotade det svenska folkhemmet. De var både moraliskt och fysiskt defekta och dessa defekter skulle inte föras över till kommande generationer varför tankar om sterilisering växte fram.²⁸

Lösdriverilagstiftningen präglades av många reformförsök före asocialitetslagens tillkomst. Bland annat påpekades i en utredning från 1929 att lagstiftningen skulle verka förebyggande och hindra ungdomen från det asociala levernet. Lagen skulle skydda samhället mot den fara som lösdriveriet innebar och uppfostra lösdrivarna till arbete.²⁹ Utredningen förespråkade en delad lagstiftning där bestämmelserna kring de som störde anständighetskänslan, de prostituerade, skulle regleras särskilt.³⁰

Den huvudsakliga orsaken till prostitutionen ansågs vara inneboende felaktiga egenskaper hos de prostituerade. I betänkandet angavs att prostitutionen kunde skapa en missvisande bild av den sexuella relationen mellan könen. I det stora hela handlade det dock om de prostituerades inverkan på omgivningarna, inte skadan som verksamheten åsamkade de prostituerade. Det betonades att vuxna individers könsumgänge var något som staten i minsta mån skulle lägga sig i. Ingripanden skulle enbart ske i de fall där den prostituerade sjunkit så djupt att hon blivit en samhällsparasit

²⁷ Ds S 1980:9, s. 94–104.

²⁸ Söderblom (1992), s. 100–101.

²⁹ SOU 1929:9, s. 82.

³⁰ SOU 1929:9, s. 4.

och inte längre var förmögen att föra ett samhällsnyttigt leverne.³¹ Tio år senare publicerades ytterligare förslag till förändring där tankarna om en psykisk abnormitet hos de prostituerade gjorde sig starkt gällande.³²

2.1.5 1948 års utredning

Tillämpningen av lösdrivarlagen hade med åren ändrats och under 1940-talet ämnade den även uppfostra till arbetsamhet och ett bättre leverne.³³ Ingripanden mot kvinnor enligt lösdrivarlagen företogs i princip bara mot prostituerade.³⁴ En utredning tillsattes i syfte att utreda om behov av lösdrivarlagen fanns kvar. Utredningen bestod av tre sakkunniga varav en var kvinna, riksdagsledamot Sigrid Ekendahl. Ordförande utgjordes emellertid av landshövding Thorwald Bergquist. Till utredningen fogades bland annat professor Gunnar Dahlbergs statistiska undersökning rörande lösdrivarlagens tillämpning bland de för lösdriveri varnade. Dahlberg var verksam vid Statens institut för rasbiologi.³⁵

Beskaffenheten hos de prostituerade var i fokus. Det konstaterades att de ofta kom från fattiga hem med alkoholiserade fäder, flyttade hemifrån tidigt och ofta hamnade i kriminalitet. Även om det uppmärksammades att orsaken till att vissa valde det ”prostitutionella” levernet var inkomstbehovet, slogs inte fast vad som avgjorde att valet föll på prostitution. Möjliga faktorer som angavs var sjukdomar, graviditet och arbetslöshet. Kopplare var inte av betydelse för prostituerades yrkesval. De prostituerade hade problem sedan tidigare och kopplare fick en betydande roll först senare.³⁶

³¹ SOU 1929:9, s. 91–94.

³² SOU 1939:25, s. 62–64.

³³ SOU 1949:4, s. 57.

³⁴ Över 95 % av varningarna till kvinnor utfärdades mot prostituerade, se SOU 1949:4, s. 100.

³⁵ SOU 1949:4, s. 3.

³⁶ SOU 1949:4, s. 100–104.

Den socialpsykologiska infallsvinkeln var framträdande. Till utredningen fogades en bilaga som utredde dessa aspekter, författad av socialläkare Gunnar Inghe. Enligt bilagan rekryterades prostituerade främst bland efterblivna och deras miserabla förutsättningar orsakade detta sociala förfall. Tre gemensamma drag fanns hos prostituerade, de led av ”ekonomiska svårigheter, lättja och lyxbegär”.³⁷ Inghe ställde sig tveksam till om vissa faktorer, som lösdriveri i slakten, skulle klassas som biologiska men var inte heller främmande inför det.³⁸

Utredningens förslag bestod i att lösdriverlagen skulle upphävas då andra redan förekommande regleringar, såsom alkoholist-, fattig-, sinnessjuk- och psykopatvård samt straffrättsliga regleringar möjliggjorde ingripanden mot prostituerade. Dessa former var även mer lämpade eftersom den vuxna sexualiteten var privat och inte en statlig angelägenhet. Tvångs-ingripanden skulle inte förekomma mot den vuxna prostitutionen som sådan.

Utredningen noterade en tendens mot ett minskat antal ingripanden mot sedeslösheten i stort. Hjälpåtgärder med stöd i ovan nämnda vårdlagstiftning var acceptabelt i enskilda fall, särskilt som det kunde uppfostra den prostituerade till en god samhällsmedborgare. Dessutom träffade dessa lagar samtliga former av prostitution och inte bara de helyrkesprostituerade. Emellertid kan de ”vårdande” alternativen ifrågasättas med tanke på att det i utredningen betonades att det farligaste med prostitutionen var att det ”prostitutionella” levernet utgjorde ett ordningsstörande element, som kunde såra anständighetskänslan och låg nära den kriminella livsstilen.³⁹ När prostitutionen förenades med yttre faror kunde ingripanden enligt bestämmelserna om sårande av tukt och sedlighet, spridande av könssjukdomar och koppleri i strafflagen ske. Dessa ingripanden var möjliga exempelvis när de prostituerade ägnade sig åt att förleda andra eller utbjöd sina tjänster på offentliga platser.⁴⁰

³⁷ SOU 1949:4: Bilaga 2, s. 58.

³⁸ SOU 1949:4: Bilaga 2, s. 61–62.

³⁹ SOU 1949:4, s 107–109 och s. 168–169.

⁴⁰ SOU 1949:4, s. 109 och s. 153–160.

2.2 1964 års lag om samhällsfarlig asocialitet

Lösdrivarlagen upphävdes inte utan ämnet fortsatte vara föremål för diskussion. Vid 1958 års A-riksdag behandlades prostitutionen i motioner av kvinnliga författare, vilka angav att kundernas efterfrågan var den främsta orsaken till prostitutionen. Emellertid kom denna mening i skymundan vid beredningsutskottets behandling av ärendet. Köparna var av intresse men de huvudsakliga orsakerna till prostitutionens förekomst var enligt utskottet sociala och psykiska problem hos de prostituerade. En ny utredning behövdes angående lösdrivarlagen.⁴¹ Huvudansvarig var byråchefen i Socialstyrelsen, Sven-Hugo Ryman.⁴²

Slutligen ersattes lösdrivarlagen med asocialitetslagen år 1964.⁴³ I propositionen angav departementschefen att 1960-talets problem med individer som bedrev asocial livsföring var av helt annan art än 1800-talets. Det asociala levernet var koncentrerat till storstäderna och huvudsakligen utgjordes gruppen av de enligt lösdrivarlagen 1 § andra stycket benämnda stationära lösdrivarna som prostituerade räknades till.⁴⁴

Utredningsmannen konstaterade att prostitutionen gav upphov till samhällsfarliga yttringar som sutenörskap⁴⁵ och koppleri.⁴⁶ Prostitution ansågs utgöra en betydande orsak till tidens ökande brottslighet och asocialitet.⁴⁷ Vid sidan av social- och vårdlagarna var det viktigt att behålla möjligheten till ingripande mot de prostituerade vilka inte i första hand behövde vård utan främst förde en allmänt asocial livsföring.⁴⁸ Därför behövdes en tvångslagstiftning likt lösdrivarregleringen på området.

⁴¹ SOU 1962:22, s. 72–76

⁴² SOU 1962:22, s. 5.

⁴³ Se ex. Ds S 1980:9, s. 117.

⁴⁴ Prop. 1964:128, s. 47.

⁴⁵ Sutenör är ett äldre ord för hallick.

⁴⁶ Prop. 1964:128, s. 36.

⁴⁷ SOU 1962:22, s. 163.

⁴⁸ SOU 1962:22, s. 155–156; prop. 1964:128, s. 37 och s. 68.

Myndighetstraditionen höll i sig och könshandeln skulle bekämpas med andra medel än kriminalisering. Genom BrB, som ersatt strafflagen, möjliggjordes vissa straffrättsliga ingripanden, exempelvis fanns sårande av tukt och sedlighet kvar.

I utredningen separerades olika sorters prostitution. Särskilt gatuprostitutionen var ett stort problem, mycket på grund av hallickarna som ofta utgjordes av allvarliga brottslingar. Sutenörerna uppmärksammades som samhällsparasiter men det ansågs vara de prostituerade som orsakade koppleri, inte tvärtom. Med hänvisning till sakens natur menade utredningsmannen att ingripande skulle företas utifrån en totalbild av den prostituerades levnadssätt. Det rådde delade meningar om de som vid sidan av prostitutionen hade ett annat yrke. Viss diskussion kring ingripanden mot dessa då prostitutionen kunde vara förknippad med personliga risker fördes.⁴⁹ Departementschefen betonade gatuprostitutionen som det samhällsfarliga eftersom den kunde störa grannar och övrig omgivning. En presumtion för asocial livsföring bland de som förde vanemässig prostitution på allmän plats lades fram. Trots vetskapen om risker som prostitutionen förde med sig för individen ansåg departementschefen att sådana tankar hörde hemma i socialvården.⁵⁰

Däremot bör inte en särslagstiftning som har till primärt syfte att skydda samhället mot ett farligt restklientel göras tillämplig på prostituerade, som enbart till sitt eget skydd behöver bli föremål för någon åtgärd av samhället.⁵¹

Socialnämnden i Stockholm var dock tveksamma inför detta och ansåg att även mer exklusiva former av prostitution kunde utgöra samhällsfarliga företeelser. Bedömningen om behov av tvångsingripande kunde inte baseras på grannarnas uppfattning.⁵²

⁴⁹ Prop. 1964:128, s. 36 och s. 53–55.

⁵⁰ Prop. 1964:128, s. 68–69.

⁵¹ Prop. 1964:128, s. 68.

⁵² Prop. 1964:128, s. 61.

I asocialitetslagen 1 § stadgades att den som var över 21 år gammal, underlät att söka hederlig försörjning och förde ett asocialt liv, vilket hotade allmän ordning och säkerhet kunde intas i arbetsanstalt. Vid en jämförelse med tidigare reglering hade den egentliga lösdrivarregleringen försvunnit, kvar fanns en motsvarighet till bestämmelsen i lösdrivarlagen 1 § andra stycket. Asocialitetslagen tillämpades i mindre omfattning och var av smärre betydelse i praktiken. Den ersattes i början av 1980-talet då socialtjänstlagen (1980:620) trädde i kraft.⁵³ Lagen utgjorde en rest av sin tid då följande era dominerades av den sexuella revolutionen.

2.3 1998 års lag om förbud mot köp av sexuella tjänster

2.3.1 Sexualliberalism och samhällsklimatet 1960-1970

Både 1960- och 70-talets Sverige präglades starkt av den sexuella frigörelsen och folket frigjorde sig från de viktorska idealen. Sexualundervisning, p-piller och en friare syn på sex förespråkades och i front stod de unga liberalerna. Prostitutionen debatterades emellertid inte särskilt. En förklaring till detta menar Lena Lennerhed, professor i idéhistoria, är att själva sexualfrågan utgick ifrån ett individperspektiv, inte ett könsperspektiv. Den sociala frågan hamnade i skymundan till förmån för frihetsfrågan, att prostituera sig var en privat angelägenhet, helt i enlighet med liberalernas ideologi.⁵⁴ Under 70-talet kom du-reformen, vänsterrörelsen växte sig starkare och de gamla hierarkiska ordningarna började vackla. Kollektivet blev under denna tid en viktigare enhet än individen och i kollektivet fick de undanskymda plats, däribland kvinnorna. Kvinnoidealet ändrades radikalt och unga kvinnor drömde om

⁵³ Ds S 1980:9, s. 117.

⁵⁴ Lennerhed (1994), s. 119–140.

självförsörjning.⁵⁵ Bland annat tog Socialdemokraterna bort sambeskattningen för gifta par, en åtgärd som gynnade kvinnan ekonomiskt.⁵⁶ Det var under 1970-talet som kvinnorörelsen fick sitt definitiva genombrott.⁵⁷

I enlighet med tidsandan blev i slutet av 1960-talet förehavanden med grova pornografiska bilder tillåtna. År 1971 upphävdes förbudet i BrB om sårande av tukt och sedlighet. Sex- och porrklubbsverksamheten spred sig som en löpeld och genom den enskilda poseringen⁵⁸ möjliggjordes förtäckt prostitutionsverksamhet.⁵⁹

2.3.2 1976 års sexualbrottsutredning

De liberala tankarna kring sexualiteten fick stor genomslagskraft på 1970-talet. Under Palmeregeringen och den socialdemokratiske justitieministern Lennart Geijers tid tillsattes kommittén Sexualbrottsutredningen för översyn av sedlighetsbestämmelserna i BrB.⁶⁰ Uppdraget behandlade förvisso dåtida sexualbrott men prostitution upptogs i samband med koppleribestämmelserna. Insatser av social karaktär förespråkades och fokus låg huvudsakligen på att hjälpa de prostituerade till en annan livsföring. Dock uppmärksammades att kunskapen om de prostituerades kunder var dåligt belyst vilket ledde till svårigheter på lagstiftningsområdet.

Okunskapen om köparna till trots erkände utredningen att regleringen kring koppleri satte standarden för den gängse negativa synen på prostitutionen.⁶¹ Utredningen påstod sig arbeta i ett samhälle fritt från den gamla dubbelmoralen där män kunde ursäktas för sitt sexuella umgänge med

⁵⁵ Olsson (2006), s. 53.

⁵⁶ Hadenius (2002), s. 151.

⁵⁷ Östberg (2004), s. 159–160.

⁵⁸ Posering förekom på klubbarnas scener, exempelvis i form av föreställningar och samlag. Åskådare kunde köpa privat posering i avskilda utrymmen. Prostitution i sig var inte kriminaliserat, asocialitetslagen var fortfarande i kraft, men koppleri var förbjudet.

⁵⁹ Rauscher, Elmquist och Mattson (2012), s. 36.

⁶⁰ SOU 1976:9, s. 3.

⁶¹ SOU 1976:9, s. 123.

prostituerade medan de prostituerade möttes av förakt. De konstaterade att detta förakt fortfarande fanns, men gav sig inte vidare in på att problematisera könsrollerna.⁶² Det är uppenbart att utredningen var kvar i föreställningarna om manlig och kvinnlig sexualitet, en kunskap som kan betonas särskilt med Geijeraffären i åtanke.

2.3.3 Geijeraffären

Lennart Geijer har även givit namn till den så kallade Geijeraffären. Han var en av många maktens män som påstods ha köpt sex av prostituerade ur den ökända Doris Hopps stall.⁶³ Det hela eskalade när en flerdelad promemoria med information om ministrar och andra högt ansedda män som köpte sex av prostituerade, särskilt minderåriga⁶⁴, överlämnades till statsminister Olof Palme, som avfärdade ärendet som uppdyktat.⁶⁵ Rättegången i ärendet mot Hopp angående koppleri kunde ifrågasättas, vilket ledde till bland annat JO-anmälningar av de för ärendet ansvariga åklagarna.⁶⁶

Mörkläggningen kring detta hänsynslösa utnyttjande av de prostituerade är ett resultat av hur männen högst upp på toppen höll varandra om ryggen. Att sexköparna anonymiserades och undslapp medial uppmärksamhet men de prostituerades namn offentliggjordes blev föremål för debatt.

Efterdyningarna av rättegången blev kännbara i riksdagen. Den ena sidans mest extrema åsikt bestod i att sexköp var en rättighet, en rättighet som även politiker skulle tillerkännas. Det andra lägret uppmärksammade att svenska folket hade rätt att känna till vem som köpt sex, då frågan var av ytterst offentlig karaktär.⁶⁷ Det var en fråga om kvinnosyn, ”väljarna har rätt att

⁶² SOU 1976:9, s. 51.

⁶³ Rauscher, Elmquist och Mattsson (2012), s. 47.

⁶⁴ Enligt BrB 6 kap. 8 § var förförelse av ungdom under 18 år kriminaliserat.

⁶⁵ Rauscher, Elmquist och Mattsson (2012), s. 213–252 och s. 370.

⁶⁶ Rauscher, Elmquist och Mattsson (2012), s. 253ff.

⁶⁷ Rauscher, Elmquist och Mattsson (2012), s. 355ff.

veta hur en politiker ser på oss kvinnor: som människa eller som handelsvara”.⁶⁸

År 1976 publicerades en utredning av Malmö socialförvaltning, benämnd Svarta affärer. Publikationen kastade nytt ljus på de prostituerades ställning och en växande problematisering av sexarbetarnas utsatta situation skådades.⁶⁹

Sammanfattningsvis fanns under denna tid ett stort fokus på demontering av de regleringar som ansågs hämma den naturliga och öppna sexualiteten.⁷⁰ Revolutionen mot de gamla idealen förde med sig både positiva och negativa konsekvenser. Genom Geijeraffären och medias kritiska ögon uppmärksammades prostituerades livsförhållanden och en vändning var i sikte.⁷¹ År 1976 skedde ett regeringsskifte och en ny, borgerlig regering tillträdde.⁷²

2.3.4 1977 års prostitutionsutredning

Geijeraffären fortsatte vara aktuell under flera år men det var främst i slutet av 1970-talet som debatten verkligen tog eld. Som ett resultat av all rättsröta kring affären tillsattes år 1977 en enmansutredning för att se över prostitutionen. Den moderata riksdagsledamoten Inger Lindqvist var ordförande och Hanna Olsson var huvudsekreterare i utredningen. Enligt Olsson påverkades de starkt av ett särskilt yttrande som gjorts i anslutning till betänkandet av 1910 års reglementeringskommitté. Yttrandet skiljde sig från övriga tankar i betänkandet och hade en modernare syn på parterna i

⁶⁸ Rauscher, Elmquist och Mattsson (2012), s. 356.

⁶⁹ Olsson (2006), s. 55.

⁷⁰ SOU 1976:9, s. 25.

⁷¹ Olsson (2006), s. 59.

⁷² Hadenius (2002), s. 159–165.

prostitutionen.⁷³ I yttrandet uppmärksammade professor J. E. Johansson kundernas avgörande roll för prostitutionens fortsatta existens.⁷⁴

Utredarna gjorde intervjuer med inblandade⁷⁵ och redogjorde för könsrollernas uppkomst och existens. Kopplingar drogs mellan det västeuropeiska samhällets patriarkala struktur och utvecklingen av plogen, ett samhälle där familjen blev central och de prostituerade utgjorde ett hot mot denna ordning.⁷⁶ Den historiska redogörelsen var viktig eftersom den möjliggjorde problematisering av det strukturella förtrycket i en historisk kontext. En problematisk bild av mäns syn på prostitution presenterades. Män angav att de inte kände behov av att göra sig till för att få sex och närhet av en prostituerad, hon kunde vara ett hål, tillgänglig för de ensamma men också för de översexuella gifta männen. I en intervju hävdade en man att han själv kunde känna sig ekonomiskt utnyttjad av den prostituerade när hon ville ta mycket betalt. Prostitutionen lyftes av utredningen fram som en kollektiv mansfråga.⁷⁷ Dessutom konstaterades att ”Rollen som hora’ är inget annat än den yttersta följden av synen på kvinnan som ett sexualobjekt”.⁷⁸ 1977 års utredning gick i klara feministiska tecken.

Den intressanta prostitutionspyramiden presenterades, vilken redogjorde för de olika typerna av prostitution och dess samband med social status och utbredning. Längst ned i pyramiden placerades gatuprostitutionen med störst utbredning, minst möjlighet för de verksamma att välja själva och lägst social status medan call-girl-prostitutionen befann sig högst upp. Likväl analyserades kundernas sociala status och utredningen menade att även deras status följde pyramidens ordning i stort. Ju mer lättillgänglig, desto lägre status och i slutändan desto mer utsatt.⁷⁹ En minskande trend i prostitutionens omfattning observerades men samtidigt drogs slutsatsen att

⁷³ Olsson (2006), s. 58–59.

⁷⁴ Reglementeringskommittén (1910), s. 528–529.

⁷⁵ Se Ds S 1980:9, s. 3–28 och s. 321–520.

⁷⁶ Ds 1980:9, s. 127–136.

⁷⁷ Ds 1980:9, s. 367–383.

⁷⁸ Ds 1980:9, s. 340.

⁷⁹ SOU 1981:71, s. 61–67.

siffrorna från sexklubsprostitutionen var otydliga och svåra att bedöma.⁸⁰ Prostitutionen konstaterades ha negativ inverkan på både de inblandade och samhället. Företeelsen bidrog till den patriarkala ordningens upprätthållande och synen på kvinnan som ett könsobjekt. Prostituerade drabbades av mäns kvinnoförakt, övergrepp och förde ofta en allmänt negativ livsstil kantad av missbruk och socialt utanförskap. Männens påverkades negativt av prostitutionen i mindre mån men fortfarande inskränktes deras kvinnosyn. Sexköp kunde spå på ensamhet eller fixering vid den kommersialiserade sexualiteten. Dessutom konstaterades att koppleri både befrämjar men även befrämjas av prostitution.⁸¹

Diskussionen var främst inriktad på en kriminalisering av båda parter och straffansvar kunde avhålla den som var på väg in i prostitutionen. Tesen att många troligen skulle återfalla i prostitution efter avtjänat straff talade emot en kriminalisering. Samtidigt kunde en kriminalisering påverka den allmänna attityden till fenomenet. Angående köparna kunde en kriminalisering innebära risker även för dem om verksamheten gick under jord, exempelvis kunde detta utnyttjas genom utpressning mot köparna av prostituerade och hallickar. Slutligen menade de att bevisfrågan och efterlevnad av förbudet skulle vara problematiskt i praktiken och därför förespråkades andra lösningar.⁸²

2.3.5 1993 års prostitutionsutredning

Under 1990-talets första år var regeringen borgerlig. Vid 1994 års val kom socialdemokratin åter till makten.⁸³ Kring valet 1994 bildades det feministiska nätverket Stödstrumporna. På nätverkets agenda stod uppdraget att analysera politiken utifrån ett feministiskt perspektiv, särskilt med den minskade kvinnorepresentationen vid valet 1991 i bakhuvudet. Detta

⁸⁰ Ds S 1980:9, s. 581–584 och s. 630.

⁸¹ Ds S 1980:9 s. 694–698.

⁸² SOU 1981:71, s. 144–146.

⁸³ Hadenius (2012), s. 213ff.

resulterade i ett feministiskt program inom socialdemokraterna.⁸⁴ Blicken var vid denna tid tämligen internationell och Sveriges eventuella medlemskap i EU var en viktig fråga.⁸⁵

År 1993 tillsattes en ny prostitutionsutredning inom Socialdepartementet med Inga-Britt Törnell, före detta JÄMO och justitieråd, som ansvarig. Utredningen skulle se över åtgärderna mot prostitutionen och föreslå förbättringar. I betänkandet föreslogs att ett brott med beteckningen *könshandel* skulle införas i BrB. För könshandel skulle både den som skaffade sig en tillfällig sexuell förbindelse och den som ställde sig till förfogande för en sådan sexuell förbindelse dömas.⁸⁶ Den internationaliserade prostitutionen och människohandeln togs upp som allvarliga problem i samband med lagförslaget.⁸⁷

Förslaget till trots arbetade utredningen med en förståelse för att de kvinnor som prostituerar sig ofta haft en uppväxt som präglats av sexuella övergrepp, social misär eller en allmänt strikt syn på sexualitet. Även sambanden med narkotikamissbruk, språksvårigheter och allvarliga sjukdomar anfördes i betänkandet. Angående köparna uppmärksammades den mycket undanskymda behandlingen av dem i lagförarbeten och det faktum att främst den prostituerade varit föremål för diskussion problematiserades. En av orsakerna till detta menades vara att sexköparen, mannen, behandlats som normal och därmed hade sexköp betraktats som en del av den manliga sexualiteten. Könnsrollerna och problematiken med samhällets vidmakthållande av föreställningar om manligt och kvinnligt diskuterades. Köparna beskrevs som antingen ensamma och refuserade eller män med ett större sexuellt behov än sin eventuella partner, nästintill maniskt sexuella. De fakta som presenterades i utredningen visade att många män med partner som köpt sex hade en tendens att inte anse sexköp som otrohet.⁸⁸ En intressant synvinkel, där sex med en prostituerad inte

⁸⁴ Olsson (2006), s. 64–65.

⁸⁵ Hadenius (2012), s. 218–220.

⁸⁶ SOU 1995:15, s. 33.

⁸⁷ SOU 1995:15, s. 45–47.

⁸⁸ SOU 1995:15, s. 101–116.

utgör ett uttryck för otrohet utan enbart fungerar som en ursäkt för mannen att få utlopp för sina sexuella ”behov”, till skillnad från sexuella kontakter med ärbara kvinnor. Pornografins skadliga inverkan på sexualiteten där kvinnan framställs som ett objekt för mannens njutning diskuterades. Betänkandet innehöll en redogörelse för skador som prostitutionen medförde. Särskilt skador för de prostituerade men även för ”grannarna” i form av biltrafik, för omgivningen som kan tvingas bevittnas sexualakter men även dess förödande inverkan på den allmänna synen på sexualitet upptogs.⁸⁹

Vad gäller prostitutionens omfattning observerades en minskande trend fram till några år in på 1990-talet. De senaste åren hade emellertid en ökning av antalet gatuprostituerade skådats i landets tre största städer. Inomhusprostitutionen antogs ha större omfattning än förr och utredningen konstaterade att gränsen mellan pornografi och prostitution var otydlig i och med den förtäckta prostitutionsverksamheten som förekom på sexklubbarna. Det konstaterades dock att den svenska prostitutionen var förhållandevis liten vid en internationell jämförelse. En annan intressant aspekt som lyftes fram var att antalet invandrare, missbrukare och psykiskt abnorma ökade inom prostitutionen.⁹⁰

I utredningen uppmärksammades avhumaniseringen av den prostituerade men likväl presenterades förslaget om kriminalisering av båda parter. Även männen skadades av prostitutionen och Törnell ansåg faktum att kvinnan skadades mer inte kunde påverka förslaget om båda parter straffansvar. Kriminalisering av säljandet skulle ha en avhållande effekt för kvinnorna. Om enbart köparens beteende kriminaliserades kunde den prostituerade betraktas som offer samtidigt som hennes beteende skulle anses mer acceptabelt. Men både att sälja och köpa sex var förkastligt enligt Törnell. Det var viktigt att båda parter omfattades för normbildningens skull och

⁸⁹ SOU 1995:15, s. 135–149.

⁹⁰ SOU 1995:15, s. 99–100.

förslaget skulle öka jämställdheten.⁹¹ Mot detta vände sig experten Birgitta Ekström som menade att avståndstagandet skulle markeras gentemot männen som köpte sex, inte mot de socialt utsatta och i sexhandeln utnyttjade kvinnorna. En kriminalisering av säljaren skulle i hennes mening försvåra prostituerades väg tillbaka in i ett normalt liv. Den historiska bestraffningen av kvinnan behövde upphöra, inte fortsätta, eftersom köpare och säljare inte var jämbördiga i affärsuppgörelsen.⁹²

Ekström satte fingret på frånvaron av egentlig problematisering av de fakta som utredningen presenterat. Eventuellt kan denna avsaknad förstås i ljuset av en konservativ regering och den tunga historiska traditionen av kontroll av den prostituerade som utredningen bar med sig.

2.3.6 1998 års proposition Kvinnofrid

År 1998 kom, under den socialdemokratiska regeringen, propositionen Kvinnofrid. Arbetet som Törnell presenterat togs över och behandlades av en ny regering. I propositionen placerades prostitution i ett sammanhang, bland jämställdhetsproblematik och förslag till införandet av ett kvinnofridsbrott. Tidigare hade dessa frågor behandlats separat varför sammanslagningen tål att jämföras med den tidigare Kvinnovåldsutredningen som tillsattes parallellt med Törnells utredning.⁹³ Förslaget från 1995 om att kriminalisera båda parter hade mött skarp kritik från flertalet remissinstanser. Bland annat ROKS, JÄMO och Folkhälsoinstitutet ställde sig mot en kriminalisering av den prostituerade medan Socialstyrelsen, JK och Domstolsverket var emot en kriminalisering i sin helhet. I 1998 års proposition föreslog regeringen istället straffansvar för köparen som en parallell åtgärd vid sidan av de sociala insatserna för att minska prostitutionen. Att kriminalisera den utnyttjade, svagare parten kunde påverka prostituerades benägenhet att söka sig till den sociala hjälp

⁹¹ SOU 1995:15, s. 227 och s. 235.

⁹² SOU 1995:15, s. 241.

⁹³ Kvinnovåldsutredningen presenterade sitt arbete i betänkandet Kvinnofrid (SOU 1995:60), icke att förväxlas med dess namne vilken behandlas ovan.

som samhället erbjöd. En kriminalisering av enbart sexköparen skulle innebära en stark markering, ett avståndstagande från förtrycket i prostitutionen, både nationellt och internationellt. Sverige ville visa sin ståndpunkt i frågan. Det var med hänvisning till de prostituerades socialt utsatta situation, den alltmer internationaliserade sexindustrin och kriminaliteten omkring prostitutionen som regeringen presenterade sitt förslag.⁹⁴

Enligt en intervju av Hanna Olsson med Inger Segelström, socialdemokratisk politiker, lämnades en motion med förslaget att enbart köp av sexuella tjänster skulle kriminaliseras in av partiets kvinnoförbund år 1997 under en partikongress.⁹⁵ Med dessa fakta kan regeringens vändning förstås.

Den 1 januari år 1999 trädde sexköpslagen i kraft vars ordalydelse föreskrev straffansvar för den som mot ersättning skaffar sig en tillfällig sexuell förbindelse. Den prostituerades medverkan, *concursum necessarium*, straffades inte. Idag återfinns lydelsen i BrB 6 kap. 11 § bland övriga sexualbrott. Dock utgör sexköp ett brott mot staten, inte mot den prostituerade.⁹⁶

⁹⁴ Prop. 1997/98:55, s. 100–107.

⁹⁵ Olsson (2006), s. 67.

⁹⁶ Holmqvist m.fl., Brottsbalken: En kommentar (1 januari 2014, Zeteo), kommentaren till 6 kap. 11 §.

3 Analys och slutsatser

3.1 Analys

Staten har i alla tider försökt kontrollera den fallna kvinnan. Hon har utgjort ett hot på flera vis. Inte nog med att hon har varit fattig, spritt sjukdomar och belastat landets socialförsäkringssystem, hon har dessutom hotat anständighetskänslan och ordningen. Ironiskt nog har lagstiftaren alltför länge bortsett från en betydande orsak till problemet: de efterfrågande.

Avsaknaden av ett problematiserande av den sociala utsattheten och könsrollerna fram till slutet av 1970-talet är påtaglig. Innan 1977 års prostitutionsutredning utgick problematiserandet av fenomenets existens utifrån att det var enskilda, störda individer som sålde sex. Idag utgår lagstiftaren från ett övergripande, strukturellt perspektiv och problematiserar prostitutionen utifrån en förståelse för maktstrukturer. Ett tydligt exempel på detta är frånvaron av en diskussion i äldre förarbeten kring faktum att kvinnor varit det dominerande könet bland prostituerade men främst att köpare nästan uteslutande varit män. Lagstiftaren har länge varit medveten om prostituerades livsförhållanden, men har behandlat kunskapen på olika vis i olika tider, medvetet eller omedvetet.

Det *sociala interaktionsperspektivet* syns i den kategorisering och förenkling av de prostituerades beskaffenhet som företogs för att möjliggöra kontroll. Under slutet av 1800-talet och kring sekelskiftet var hon en oanständig smittohärd. När sedan rasbiologiska institutet startade, inriktade sig forskningen på sociologiska och biologiska aspekter. Prostituerade konstaterades efter empiriska undersökningar vara avvikande, efterblivna och moraliskt mindervärdiga. När asocialitetslagen kom på 1960-talet var hon presumerat asocial, ett farligt element i samhället som drog ned unga i fördärvet och orsakade brottslighet som koppleri.

Den sexuella frigörelsen hade troligen betydelse för köparens uppmärksammande och könsrollernas problematisering i Lindqvists utredning. Prostitutionen betraktades inte längre som något sedlighetsstörande och den sexuella frigörelsen möjliggjorde även granskningar av branschen som nådde det svenska folket. Geijeraffärens baksida och Svarta affärer visade prostituerades livsförhållanden och detta kunde nu debatteras i det offentliga eftersom sexualiteten blivit mer synliggjord. Geijeraffären symboliserar väl förhållandenas gestaltning där maktens män köpte fattiga, underlägsna och socialt utsatta flickor; en symbolik som banade väg för ett *feministiskt perspektiv*. Även om de unga liberalerna betonat prostitutionens privata karaktär, en syn som stämmer överens med den historiska statliga meningen att vuxnas sexualitet är privat, var den offentliga debatten oundviklig.

Eftersom 1977 års utredning arbetade i Geijeraffärens bittra eftersmak spelade troligen händelserna stor roll. Det kan spåras i uttalanden från riksdagen där fenomenet uppmärksammades som en kvinnofråga. En annan relevant aspekt är att de senare utredningarna på området leddes av kvinnor, de tillkom i en tid där kvinnofrågan gradvis ökade i aktualitet. Eftersom feminismen varit en röd fråga historiskt sett är det föga överraskande att sexköpslagen fick sin slutliga utformning under socialdemokratiskt styre.

Möjligen kan det uteblivna kriminaliseringsförslaget i 1977 års utrednings publikationer förstås mot bakgrund av den borgerliga regering som satt under utredningens verksamhetsår. I sexköpslagen dominerar det *feministiska perspektivet* vilket kan spåras till vissa historiska röster men främst 1977 års utredning. Där framgår tydligt det för perspektivet så typiska argumentet att fenomenets historiska förankring inte rättfärdigar dess existens. En avgörande aspekt för utformningen av sexköpslagen var troligen det internationella perspektivet. Den ökade prostitutionen sågs i ljuset av dess relation till människohandel. Sverige ville markera sin ståndpunkt internationellt, något som var extra viktigt då vi var nyblivna EU-medlemmar.

Då 1993 års utredning tillkom under en borgerlig regering finns möjligen förklaringen till förslaget, som understöddes av ett tämligen heltäckande betänkande, även här i den politiska ideologin. Emellertid kan även de internationella perspektiven förstås på ett annat sätt i sammanhanget. Möjligen fanns en tanke om att prostitutionen skulle elimineras genom fullständig kriminalisering, särskilt eftersom prostitutionen ökat och fler prostituerade med utländsk bakgrund noterats. Båda parter ansågs förkastliga och även den utsatta parten begick brott, den prostituerade var inget offer. Rädslan för offerrollen som uttrycktes i Törnells utredning används ofta som kritik mot sexköpslagen. I kritiken syns de liberala tankarna om individens frihet, dock med avsaknad av en problematisering i förhållande till könsroller och förtryck. Det anses farligt att vara ett offer enligt en samhällelig norm, samtidigt som det bortses från att den prostituerade är ett offer för våld, hot och förtryck i verkliga livet. Det handlar om att bekämpa en situation som går bortom individnivå.

Det *funktionalistiska perspektivet* syns i alla utredningar, även de vilka präglats av feministiska tankar. Med oro såg 1970- och 90-talets utredningar på eventuell efterlevnadsproblematik vid en kriminalisering, något som kan vara ett uttryck för tankar om fenomenets evighet. Paradoxalt nog har det, med exempel i Geijeraffären, varit bland annat de som nedtecknat föraktet och uppburit kontrollen som köpt sex. Kanske har männen vid pennan sett till att köparen lämnats därhän, exempelvis när kvinnorna år 1958 försökte påkalla köparnas betydelse. Deras efterfrågan har indirekt orsakat brottsligheten kring prostituerade och med sina sexuella önskemål om kvinnans kropp som handelsvara har de möjliggjort marknaden.

Lösdrivarlagens ikraftträdande motiverades främst med *funktionalistiska argument*. De anständighetsstörningar som prostituerade orsakade behövde regleras. Det parallellt löpande prostitutionsreglementet som enbart omfattade kvinnor och de samtida enskilda varningarna är tecken på att staten ansåg prostitutionen nödvändig för mannens behov. Så länge

prostituerade underkastade sig den statliga kontrollen ursäktades deras förkastliga beteende, ett uttryck för den ständiga dubbelmoralen som omgärdat prostitutionen.

Även i asocialitetslagen dominerar det *funktionalistiska perspektivet*. Lagen inriktade sig på de samhällsfarliga yttringarna av prostitutionen och sökte komma åt där övrig lag inte täckte för att möjliggöra fullständig kontroll. I äldre förarbeten syns den *funktionalistiska inställningen* tydligt men även avsaknaden av det *feministiska perspektivet*, i det att koppleri ansågs orsakas av prostitution, i kontrast till konstaterandet i Lindqvists utredning. Lösdrivar- och asocialitetslagarna syftade till att förbättra för omgivningarna, inte för de prostituerade. Även om sexköpslagen inte riktar sig direkt till den prostituerade söker den eliminera den viktigaste förutsättningen för prostitutionens förekomst.

3.2 Sammanfattande slutsatser

Sexköpslagens upptakt tog sin början i 1977 års utredning, i efterdyningarna av Geijeraffären, och upplevde ett bakslag i Törnells utredning. Även om den sexuella revolutionen resulterade i en expansion av sexmarknaden möjliggjorde den även offentlig debatt och förståelse för hur prostituerades livssituation egentligen såg ut. Det var när det socialdemokratiska kvinnoförbundet höjde rösten som kunskapen från 1977 års utrednings bearbetades på ett rättvist sätt. Koppleri och rekrytering av unga in i prostitutionen har länge varit kriminaliserat och ansetts som något negativt. Den prostituerade har betraktats som förkastlig, störande och sjuk. Likväl har fenomenets existens länge ursäktats och möjliggjorts genom frånvaron av förståelse för könsrollerna och de egentliga orsakerna till prostitutionens förekomst. Även om köparen problematiserades i vissa tidigare utredningar skedde det slutliga skiftet först vid sexköpslagens ikraftträdande.

Insikten om prostitutionens omfattande skadeverkningar är en klenod som bör bevaras och vidareutvecklas. Med kritiken som dagens reglering möter i

åtanke är det särskilt relevant att lyfta fram den historiska behandlingen av prostituerade. Sexköpslagens formulering är, om än radikal, föga förvånande med tanke på hur tidigare lagstiftning upprätthöll dubbelmoralen. Kunskapen om gamla värderingar bör inte arkiveras. Liberala tankar om individens frihet riskerar i frågan att mörklägga dagens förståelse för den sociala situation som prostituerade ofta befinner sig i. Det faktum att främst män köper sex av utsatta människor är även det centralt och kunskapen får inte hamna i skymundan. Vad värderar vi högst? Att individen får välja att köpa eller sälja sex eller ett samhälle som ger varje människa ett värde och ser prostitutionen utifrån dess konsekvenser? Ur lösdri- var- och asocialitetslagarna kan argument hämtas mot en avkriminalisering men även förståelse för varför sexköpslagen blev som den blev. Idag har vi kommit oerhört långt och lagstiftarens människosyn är mycket utvecklad. Utan en kriminalisering av sexköparen finns risk för att en människas utblottade ställning missbrukas under maktens penna.

Genom sexköpslagens normerande verkan ämnade regeringen ändra den allmänna uppfattningen. Förståelsen för att det handlar om utsatta, inte asociala och avvikande, individer växte fram under 1900-talets sista år. Idag avviker sexköparen formellt sett från normen och ska kontrolleras. Staten vill fortfarande kontrollera, vilket tydliggörs genom att förbudet mot sexköp utgör ett brott mot staten. Efter år av marginalisering och myndighetskontroll, är den prostituerade inte längre en parasit. Vid beaktandet av kriminaliseringens vara eller icke vara kan varken bortses från könsperspektivet eller vårt juridiska förflutna.

Bilaga A

Utdrag ur lag (1885:27) angående lösdrivvares behandling

1§

Hvar, som sysslolös stryker omkring från ort till annan utan medel till sitt uppehälle må, der ej omständigheterna ådagalägga, att han söker arbete, behandlas såsom lösdrivvare på sätt i denna lag sägs.

Till enahanda behandling vare ock den förfallen, hvilken eljest, utan att ega medel till sitt uppehälle, underlåter att efter förmåga söka ärligen försörja sig och tillika förer ett sådant lefnadssätt, att våda deraf uppstår för allmän säkerhet, ordning eller sedlighet.

Barn under femton år må ej såsom lösdrivvare behandlas.

Käll- och litteraturförteckning

Källor

Offentligt tryck

Ds S 1980:9 - *Prostitutionen i Sverige, del I och del II. En rapport utarbetad inom prostitutionsutredningen (S 1977:01)*

Prop. 1964:128 - *Kungl. Maj:t proposition till riksdagen med förslag till lag om åtgärder vid samhällsfarlig asocialitet*

Prop. 1997/98:55 – *Kvinnofrid*

SOU 1929:9 - *Betänkande med förslag till lagstiftning om åtgärder mot lösdriveri samt åtgärder mot sedeslöst leverne av samhällsskadlig art*

SOU 1939:25 – *Betänkande med förslag till lag om arbetsfostran m.m.*

SOU 1949:4 – *Utredning med förslag om lösdrivarlagens upphävande m.m.*

SOU 1962:22 – *Samhällsfarlig asocialitet. Betänkande av särskilt tillkallad utredningsman*

SOU 1976:9 – *Sexuella övergrepp. Förslag till ny lydelse av brottsbalkens bestämmelser om sedlighetsbrott avgivet av sexualbrottsutredningen*

SOU 1981:71 – *Prostitutionen i Sverige. Bakgrund och åtgärder*

SOU 1995:15 – *Könshandeln*

SOU 1995:60 – *Kvinnofrid*

Underdånigt betänkande angående åtgärder för motarbetande af de smittosamma könssjukdomarnas spridning afgivet af den af Kungl. Maj:t den 6 nov. 1903 för ändamålet tillsatta kommitté, Band I, 1910 års reglementeringskommitté, Stockholm 1910. [cit. Reglementeringskommittén]

Underdånigt förslag till förordning angående lösdrifveri m.m. afgifvet den 31 augusti 1882 af dertill i nåder förordnande komiterade, Göteborg, 1882

(Bihang till riksdagens protokoll 2:a samlingen, 2:a avdelningen, kommittébetänkanden 1885) [cit. Lösdrifverikommittén]

Litteratur

Hadenius, Stig, *Svensk politik under 1900-talet: Konflikt och samförstånd*, 5 uppl., Hjalmarson och Högborg, Lund, 2002

Järvinen, Margaretha, *Prostitution i Helsingfors – en studie i kvinnokontroll*, Åbo Akademis förlag, Åbo, 1990

Kleineman, Jan, ”Rättsdogmatisk metod” I: Korling, Fredric och Zamboni, Mauro (red.), *Juridisk metodlära*, 1. uppl., Studentlitteratur, Lund, 2013

Lennerhed, Lena, *Frihet att njuta: Sexualdebatten i Sverige på 1960-talet*, Norstedts, Finland, 1994

Luther, Martin, *Lilla Katekesen och dess förklaring: Den kristna läran*, Särelä, Markku (red.), översättning Lumme, Johan, TLK Finlands konventionella lutherska kyrka, Lahtis, 2008

Rauscher, Deanne, Elmquist, Gösta och Mattsson, Janne, *Bordellhärvan: makten, männen, mörkläggningen*, Pocketförlaget, Falun, 2012

Söderblom, Tomas, *Horan och batongen: Prostitution och repression i folkhemmet*, Gidlunds bokförlag, Värnamo, 1992

Trolle Önnerfors, Elsa, ”Luffare, tiggare, glädjeflickor och nasare. Om lösdrivarelagstiftningen i Sverige från medeltiden till folkhemmet”. I: Reslow, Patrick och Trolle Önnerfors, Elsa (red.), *Från Schlyters lustgård: rättshistoriska uppsatser. 2001:1*, Corpus Iuris, Lund, 2001

Östberg, Kjell, ”Först så går det upp... svensk kvinnorörelse i ett longitudinellt perspektiv”. I: Svanström, Yvonne och Östberg, Kjell, *Än män då? Kön och feminism i Sverige under 150 år*, Bokförlaget Atlas, Smedjebacken, 2004

Elektroniska källor

Bild 1: <http://www.stockholmskallan.se/Soksida/Post/?nid=7994>, hämtad den 17 april 2014

Holmqvist, Lena, Leijonhufvud, Madeleine, Träskman, Per Ole, Wennberg, Suzanne, m.fl., *Brottsbalken: En kommentar* (1 januari 2014, Zeteo), kommentaren till 6 kap. 11§ [cit. Holmqvist]

Olsson, Hanna, ”Från manlig rättighet till lagbrott: Prostitutionsfrågan i Sverige under 30 år”. I: *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, nr 4 2006, <http://ojs.ub.gu.se/ojs/index.php/tgv/article/view/2369> (PDF i fulltext) hämtad den 15 april 2014 [cit. Olsson]

Östergren, Petra, *Forskningsprojektet*, http://petraostergren.se/pages.aspx?r_id=48244, 2014, hämtad den 22 maj 2014 [cit. Östergren]

För likvärdig information på Lunds universitets hemsida angående Östergrens forskning, se <http://www3.soc.lu.se/index.php?id=292>, hämtad den 22 maj 2014